

НОВИ И РЕВИДИРАНИ РИМСКИ НАТПИСИ ИЗ ИСТОЧНОГ СРЕМА

Најистуреније римско насеље југоисточне Паноније за које знамо да је имало градски статус било је муниципиј, доцније колонија Басијане. Налазило се на месту Градине села Петроваца а границе његове територије су се вероватно поклапале са границама провинције, осим на истоку где се *regio Bassianensis*¹ додиривала са сирмијском по линији која је ишла између Хопова и Крушедола према југу, остављајући Петровачку Градину на истоку и село Јарак на западу². С ове муниципалне територије источног Срема познат је приличан број римских натписа, којима смо се бавили у једном необјављеном већем раду посвећеном њеној прошлости. Саопштавамо важније епиграфске новости тог рада у нади да ће бити од интереса истраживачима вишеструко занимљиве историје југоисточне Паноније и епиграфичарима уопште. Натписи се износе географским редом, почев од муниципалног средишта па настављајући с мањим насељима, од севера и запада према југу и истоку. Издавачки знакови углавном следе правила за ново издање CIL.

*

1. (сл. 1) Надгробни споменик од белог мермера, одбијеног доњег и горњег дела, пререзан уздуж, отприлике по средини; горе удубљено натписно поље, оивичено двама стубовима положеним на базама изнад којих стоји по кратер са извирућом лозом; доле удубљено поље са рељефном представом: наг младих с лепршавим огртачем и шлемом, коракнуо снажно надесно, левом руком држи једну жену нагих груди за чело а десном мач, ова придржава мач десницом; на десном делу споменика представљен је надгробни споменик са шишарком на врху (?) и једна зграда.

Вис. 0,85 м. (леви део) и 0,79 м. (десни), шир. 0,68 м. и 0,65 м., деб. 0,30 м. (незнатно друкчије бројеве даје Вулић); натписно поље вис. 0,44 м. (оба дела), шир. 0,30 м. и 0,32 м.

¹ Уп. CIL III 3336, Intercisa (III век): *o[r]iundus ex regione Bassiane(n)si*.

² О границама басијанске територије уп. С. Душанић, Три епиграфска прилога, Жива Антика 15 (1965) 91. Према истоку се она протезала бар на Тител, где је нађена једна дедикација чиновника колоније Басијана (CIL III 10197), уп. Душанић, *loc. cit.*, 94 и ниже, бр. 4.

Преостали део натписа је добро сачуван, резан врло лепим словима вис. 4—7 см.

Сл. 1 — Fig. 1

Нађен на путиначком гробљу (у Путинцима Вулић), сад у Војвођанском музеју у Новом Саду, инв. бр. 8.

perd[ere?] ± 23 nil[?]

superest in h[umo, nunc? u]tru[m]que vaco

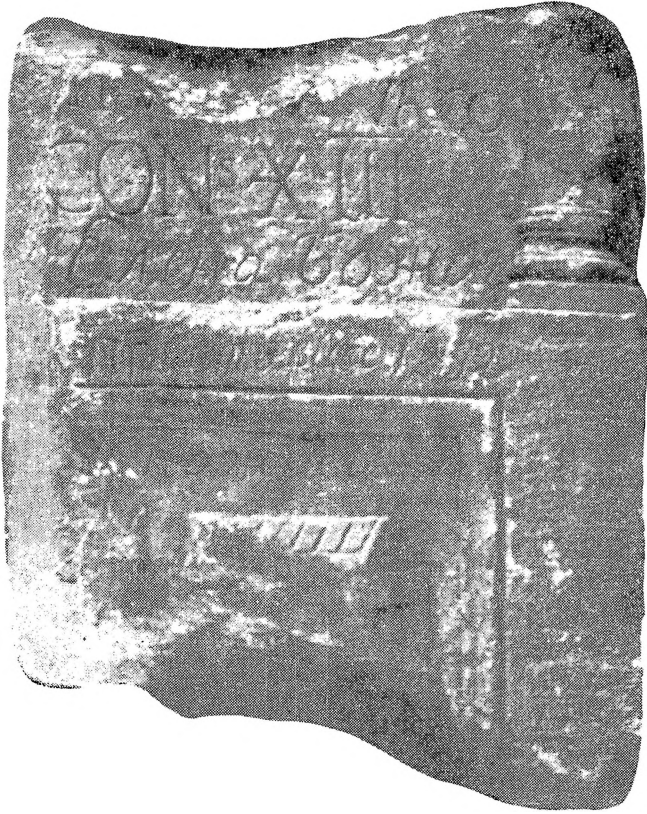
*hic her(edes) ab i[mo fec(erunt)] cons(tat) (dena-
rium tribus milibus).*

J. Brunšmid, *Nekoliko rimskih napisa iz Srijema*, *VHAD* 11(1889) 39 бр. 15; *CIL* III 10214, одакле F. Bücheler, *CLE* II 822 бр. 1781; Н. Вулић, *Споменици наше земље*, *Споменик* 98(1941/8) 210 бр. 416 (само фотографија без текста). *Vidi*.

1 ILRDI Brušmid; ILRDI Domaszewski; ierdi Bücheler.

2 Прве две речи раздваја интерпункцијски знак у облику малог z; SVPEREST IN IRV EVACO Brunšmid; SVPEREST IN IRV EVACO Domaszewski, предлажући *superest in I[- - - et] ru[mor]e vaco*,

што није добро с обзиром на јасне трагове Q и V пред задњим E; *nil superest in hmo?* Bücheler, уз питање „*malus ut videtur pentameter*“ (метрички текст је већ нагађао Брушмид), вероватно с

Сл. 1 — Fig. 1

правом. 3 Исти интерпункцијски знаци испред и иза HER, S знатно мањег обима, последње три речи као —X · III; *hic her(edes) ab I[II ad V Idus Iunias distribuent in - - -] Con . . . (denarios ternos)* Domaszewski, што захтева сувише простора; уверљивије је читање Момзена (*ap. Domaszewski*), једнако горњем осим што даје [*fecerunt*] нескраћено. На левом фрагменту споменика српски ћирилички натпис: Данило Цвет /кович претстави [се] /1853, а на десном: Елена Божич / претстави се 1852 / поживе лет . . .

Релефна представа, досад неидентификована, вероватно приказује Клитеместрину смрт (она левом руком указује на груди а споменик са шишарком је Агамемнонов гроб?). Тај мотив је већ познат са саркофага³ а овде се јавља свакако само у декора-

³ V. O. Höfer, *Klytaim(n)estra, Roschers Lex.* II, 1243; уп. id., *Orestes, ib.* III, 974 sq.

тивној улози. Пластичке митолошке представе су иначе честе у Панонији и сведоче о важној улози која је миту била одређена у тамошњим школама; из истог круга прича већ су познате панонске илустрације Ореста, Пилада и Ифигеније⁴.

Дужина редова је установљена према допуњеним рр. 2—3, а горња рестаурација рр. 1—2 претпоставља да је у питању варијација познате мисли: *Quaerere cessavi numquam nec perdere desi // mors intervenit, nunc ab utroque vaco*⁵. Иако ранији издавачи нису рачунали с том могућношћу, на њу готово недвосмислено указују р. 1 *in.* и р. 2 *ex.* 1 Бесумње хексаметар до [nil?] 2 Несавршен пентаметар; асс. [u]tru[m]que није коректан и уместо њега би се очекивао abl. са или без *ab*: можда је асс. употребљен погрешном аналогijом према *careo*, глаголу који у оваквој вези захтева abl., али иде и са асс⁶. *Carmina epigraphica* нису реткост у овој провинцији, мада не достижу висок ниво⁷. 3 Три хиљаде денара чине превелику суму за један надгробни споменик тог времена, без обзира што су они уопште били скупи у Панонији⁸ и што је бацијанска територија, са знатним бројем војника као добро плаћеног, консумптивног елемента морала имати високе цене. По свој прилици, у исту суму су укључени трошкови око куповања земље и евентуалних других украса гроба.

По облику слова и стилу рељефа, споменик је са краја 1. или почетка 2. века.

2. (сл. 2) Део надгробне плоче од белог кречњака (мрамора Вулић) с натписним пољем оивиченим двама пиластрима; преломљен дијагонално по линији р. 4 *in.* -р. 8 *ex.*

Вис. 0,90 м., шир. 0,72 ., деб. 0,17 м. (незнатно друкчије бројеве дају Бруншмид, Вулић); натписно поље шир. 0,47 м.

Прилично оштећен натпис, резан словима слабијег квалитета, вис. 5,5—3 см.

Нађен у Петровцима, у јужном шанцу Градине, до првог моста, можда пренет из непосредне близине где се нашло више римских гробова (Бруншмид); сад у Војвођанском музеју у Новом Саду, инв. бр. 5.

[Ulpia? ±2] od-

[5—6]nis filia

[v(ixit) a]⟨⟨n(nis)⟩⟩ XX. M. Ulpi-

us Dasius posuer-

5 unt pater filiae

piēt⟨⟨iss⟩⟩imae et

Ulpi [S]ilv⟨⟨a⟩⟩nus e[t]

⁴ Уп. А. Mócsy, *Pannonia*, RE Suppl. IX (1962) 768 sq.

⁵ Напр. Bücheler, *CLE* 1091 sqq. Уп. А. Brelich, *Aspetti della morte nelle iscrizioni sepolcrali dell'impero Romano*, Budapest 1937, 59 sq.; R. Lattimore, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, Urbana 1962, 213.

⁶ В. ThLL III 454 sq.

⁷ Уп. Mócsy, *op. cit.*, 769 sq.

⁸ Уп. напр. *CIL* III 14349, 3.

Capito prin[cipes]
Crescens [sorori]
 10 *pienti[ssimae]*.

Brunšmid, *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV*, *VHAD* н. с. 4/5(1900/1) 149 sq., одакле *CIL* III 15134; Вулић, *op. cit.*, 209 бр. 415, са фот. *Vidi*.

Сл. 2 — Fig. 2

Brunšmid мисли, вероватно с правом, да је горе изгубљен само један цео ред, са формулом DM. 1—2 *D[[ase]n[t]is (?) filia Brunšmid; [o(rnatus)] o(rnamentis) d(ecurionalibus) |[]nis filia* Вулић са резервом (указујући тачно да је р. 2 *in.* предуг за Брушмидову допуну): неприхватљива рестаурација јер се споменик очевидно диже женској особи (Вулићева допуна р. 9 *ex. [patri]*

не испуњује изгубљени простор) и јер Басијане у време подизања споменика нису имале градски статус⁹; Domaszewski за ове и следеће редове даје само Бруншмидово читање. Очевидно треба у рр. 1—2 рачунати са покојничиним именом, метронимиком (илирског типа -o, -onis; мање је вероватан хетероклитички ген. патронимика [Dase]ntis од Dases, илирског имена истог корена као и Dasius¹⁰) и, због величине простора, вероватно и са гентилом (р. 1 in.)¹¹ Слова OD су вероватно припадала покојничиним когномену, које је могло гласити [Te]od|[a]¹². 3 in. [an]n(orum) Brunšmid, иако натпис није довољно рани за овакву формулу; v(ixit)¹³ a(nnis) Вулић, што је прекратко и не слаже се са Бруншмидовим читањем знака пред цифром XX. 4—5 NT у лигатури; предикат заузима вулгаран положај, удаљен од краја реченице, како се то и иначе често догађа на натписима¹⁴. 6 in. NT у лигатури; ISS видели Brunšmid, Вулић. 7 VLPI[± 3]/LV[± 2]AIVS · I Brunšmid, у минускулној транскрипцији Ulp[i](?) Lu[cc]aius [et] (исто Domaszewski без упитника); Ulpī: Silvanus, [. . . још једно име?] Вулић, иако његова фот. не показује прво S као видљиво. Остаци слова потврђују Вулићеву реконструкцију имена, али за још једно на крају реда нема места, док је e[t] сасвим прихватљиво¹⁵. 8 ex. Prin[itivus?] Brunšmid; Prin[ceps] Вулић; prin[ceps] Mócsy¹⁶. Последње сачувано слово је поуздано N и због e[t] у р. 7 и расположивог простора од око 5—6 словних места у р. 8 ex. prin[cipes] изгледа боље. 9—10 [patri] одн. pient[ssimo] Вулић, претпостављајући погрешно покојника мушкарца, уп. нашу напомену ка рр. 1—2; Brunšmid као горе.

Очево царско гентиле и илирски когномен, популаран код домаћег становништва басијанске територије и Паноније уопште¹⁷, показују да се ради о аутохтоној породици. Титула принципа коју носе двојица од покојничине браће (карактеристично је да се старији од њих зове Силван, већ римским когноменом

⁹ Уп. р. 8 prin[cipes] и Душанић, *loc. cit.*, 89 sq.

¹⁰ В. А. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Wien 1957, 111 sqq.

¹¹ Код подарења римског грађанског права једној породици обично, али не и увек, укључивани су и њени женски чланови: Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest, 1959, 111.

¹² Уп. позната илирска имена Teuta и Teuda, Mayer, *op. cit.*, I, 334 sq.

¹³ Угласте заграде за ову реч, која се — судећи по Вулићевој фотографији — већ тада није могла видети изостале су омашком или штампарском грешком.

¹⁴ Уп. Р. Skok, *Pojave vulgarnolatinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Загреб 1915, 76 sq.; Н. Mihaescu, *Limba latina in provinciile dunarene ale imperiului roman*, Bucuresti 1960, 181. О феномену уопште: А. Schmidl, *Die vulgärlateinische Wortstellung*, Diss. München 1933.

¹⁵ За рр. 7—8 уп. још Душанић, *loc. cit.* 89 нап. 18.

¹⁶ Mócsy, *Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien*, *Historia* 6 (1957) 497 нап. 62 и *Bevölkerung* 262 бр. 230/2 (стављајући обле заграде вероватно омашком).

¹⁷ Уп. П. Елија Дасија на натпису из Крушедола (Душанић, *loc. cit.*, 85 sqq.) и потврде код Мочија, *Bevölkerung* 171.

али такође омиљеним код епихорских Панонаца¹⁸) — непропраћена каквим ближним објашњењем — значи стога да су Силван и Капитон били чланови племенског савета (*ordo principum*) једне перегрине *civitas*¹⁹. С обзиром да се *civitas Amantinorum* налазила у оквиру флавијевске колоније Сирмијума и да овај натпис због гентилиција Ulpius има почетак Трајанове владе као *terminus post quem*, двојица принципа су могли служити једино у суседној племенској организацији, *civitas Scordisorum*, посведоченој код недалеког Акуминка²⁰. Судајући по томе што су два његова члана потицала из исте породице, скордички савет првака је могао бити прилично бројан. Околност да су тек под Трајаном добили грађанско право чланови једне куће која је дала два принципа, показује да су подарења цивитета на овој територији у току првог века била оскудна и ограничена на најугледније припаднике племена; сличан случај, по свој прилици, чинила је и одговарајућа Трајанова активност²¹.

Натпис је млађи од почетка Трајанове владе (уп. *nomen Ulpium*) и старији од краја Хадријанове (овај цар је претворио скордичку *civitas* у *municipium Bassianae*²²). Ранија датовања су била непрецизна (II век: Мócsy) или нетачна (III век: Brunšmid).

3. (сл. 3) Одломак исписаног црепа оштећеног на свих страна.

Вис. 0,12 м., шир. 0,27 м., деб. 0,035 м.

Сл. 3 — Fig. 3

¹⁸ Уп. Мócsy, *Bevölkerung* 223 бр. 106/3. Један домаћи човек, Елије Силан, споменут на крушедолском натпису (Душанић, *loc. cit.*, 85 sqq.), носи когномен који лако може представљати вулгарну графију (с испалим хијатским и) обичнијег Silvanus. И Carito се јавља код аутохтоних становника провинције: Мócsy, *Bevölkerung* 168.

¹⁹ О перегриним *civitates* и њиховим функционерима у Панонији и иначе в. Мócsy, *Historia* 6 (1957) 488 sqq., *Bevölkerung* 105 sqq., *RE Suppl.* IX (1962) 604 sqq.; G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, 176sqq.

²⁰ Мócsy, *Historia* 6 (1957) 488 sqq. = *Ann. ép.* 1958, бр. 73 = A. et. J. Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX rebertae et editae sunt*, Ljubljana 1963, 100 бр. 280. Уп. М. Мирковић—Душанић, *Жива Антика* 15 (1965) 252.

²¹ Како се да закључити по томе што су Публије Елије Дасије, угледни чиновник муниципија Басијана, његова жена и синови, постали римски грађани тек под Хадријаном (Душанић, *loc. cit.*, 85 и 88). Успут напомињемо да према мишљењу G. Alföldy-ја (које нам је љубазно саопштио у писму од 22. III 1966.) pp. 7—9 крушедолског натписа треба читати *Se[i]a[no] et I[u] still[ae] et Ae[|]ba[nae]* уместо *Sila[no] et I[u] still[o] et Ai[|. .]nat[o](?)* како је учињено у *Живој Антици* 15 (1965) 85. Колационирајући сам споменик, међутим, ми смо нашли да је претпретпоследњи знак р. 7 поуздано I а претпоследњи врло вероватно L. Допуна *Iustillae* није немогућна док оштећено пето слово у р. 9 изгледа много ближе једном T него једном E. Има Albana не долази у обзир јер његов почетак (р. 8 ex.) сигурно гласи *Ai-* (*c i longa*, као у р. 5 ex. и р. 12 ex.).

²² Уп. Душанић, *loc. cit.*, 89sq.

Јасно читљива, сигурно писана слова са курзивним утицајима, вис. 4 см.

Нађен 1961. у Крчедину, на обали речице Патке, сад у Војвођанском музеју у Новом Саду.

[- - - ? *superos inferos*]q(ue) nei(?) *sepul*[crum- - -]

[- - -]au(?)*, te bono*[m? - - -]

[- - - ?L] *icini* [- - -]

Необјављен. *Vidi*.

Дужина редова се не да установити, те није могућа даља рестаурација. 1 Иако им недостаје горњи део, сва слова су сигурна осим четвртог. Допуна рачуна са једим изразом познате молбе: *per deos superos inferosque te rogo ne ossuaria velis violare*²³, често исказане метрички²⁴, коју чини вероватном Q (очевидно скраћеница због следећег консонанта), NE и SEPVL. Ако је вертикална хахта на четвртном словном месту део I, могла је припадати уз *ne* као архаизирајућа (поетски је текст)²⁵ или вулгарна графија, или уз *sepul* као вокалска протеза²⁶. Прва могућност изгледа највероватнија²⁷. 2 Искључивши да су у питању *litterae singulares*, горње читање дели комплекс слова на најприхватљивији начин. Узвик *au*²⁸ јавља се на још једном сличном натпису (Bücheler, *CLE* 516 р. 4): *Au miseram Carthago mihi eripuit sociam* (II—III век). Није немогуће да је сличну мисао имао даље и наш текст. Задњи вокал у *bono*[m] треба можда разумети као архаизам у стихованој реченици или обичну вулгарну појаву²⁹. 3 Гентиле или когномен, мушког или женског рода.

Натпис, каквих и иначе налазимо на цреповима, садржи део вероватно јединственог текста, изгледа метричког, који је могао бити прегледница каменоресца, концепт састављача или само проста белешка писменог човека (ђака?).

4. Вотивна ара од кречњака, с леве стране *urceus* (Торма).

Вис. 0,94 м., шир. 0,45 м. (Торма).

Била узидана у војни арсенал у Тителу, сад у темишварском музеју.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo)

pro sa[l]ut[e] et reditu

Imp(eratoris) Marc(i) Aur(elii) Ant-

onini Aug(usti) et [I]ul[i]-

5 ae Aug(ustae) matris ca-

strorum [? et sena]tus (<? A)e[l(ius)]

²³ Напр. *CIL* XIV 2535; уп. Brelich, *op. cit.*, 12sq. и Lattimore, *op. cit.*, 119sqq

²⁴ Напр. Bücheler, *CLE* 198.

²⁵ Уп. Bücheler, *CLE* 54, р. 3.

²⁶ Уп. *isepulcrum*: E. Diehl, *ILChV* 507.

²⁷ Вокалске протезе овог типа по правилу се не јављају у дунавском латинитету: Mihaescu, *op. cit.*, 88 и 278.

²⁸ О њему Ihm, *ThLL* II 1177.

²⁹ Уп. Mihaescu, *op. cit.*, 71sq.

[? S]urus dec(urio) col(oniae)
 Bass(ianarum) [et ?] II vi[r ± 2]
 v(otum) m(erito) [p(osuit)].

Од Kanitz-а (који је имао Trumicz-ев препис натписа начињен у Тителу) *CIL* III 6470, 4; С. Torma, *Inscripfen aus Dacia, Moesia Superior und Pannonia Inferior*, *AEM* 6(1882) 134sq. бр. 104; *CIL* III 10197. *Non vidi*.

2 *os, ut, tr, edi, tu* у лигатури; *pro salute redu(c)i* Torma; Domaszewski као горе. 3 *imp, ar, aur, nt* у лигатури. 4 *ex. Iuli*-Torma; Domaszewski као горе 5 *au, at, ri* у лигатури. 6 *tr, ru*, вероватно и *et, ena* у лигатури; *STROVM[± 2]TVSEV* Torma, разрешујући *-stro(r)um, [Lae]tus Eu[. . .]*; *STRORVM ITVS . E[]* Domaszewski, читајући *-strorum [Bi?]tus e[t S]-*. Како је готово сигурно да ће високи муниципални чиновник почетком III века у натпису ове врсте навести гентиле, мало је вероватно да треба рачунати са два дедиканта, јер рр. *bex—7in*. немају довољно места за два гентила и два когномена, односно за заједничко гентиле у плуралу и два когномена. Пре изгледа да слова TVS, одвојена од наставка интерпункцијом, припадају добро познатој Домниној титули, како је горе допуњено. Због ограниченог простора треба рачунати са више лигатура за које клесар натписа и иначе показује много склоности. Није искључено да је гентиле гласило *(F)[l(avius)]* или чак било једно од ређих на *Eu*-³⁰, према Торминој идентификацији трага слова са краја реда, али смо се определили за *Aelius*, које рачуна са ситнијим неправилностима изговора одн. графиче³¹ и преписа, а има предност да се поклапа с номеном декуриона муниципија Басијана посведоченог на крушедолском споменику (и дедикант ове аре је могао бити домаћи човек). 7 *ol* у лигатури. [*S]urus dec(urio) col(l)oniae*] Torma; [*S]urus dec(uriones) col(oniae)*] Domaszewski, претпостављајући погрешно да [*S*] спада у р. 6 *ex* (онда би р. 7 био прекратак), и да су два дедиканта. 8 [.]SASSIIVL [] Torma, допуњујући нетачно [*A]sassii v. l. [p.]*; BASS[± 3] IIVI Domaszewski, читајући *Bass(ianae) [K(alendis) ?] Iul(iis)*; „*possis item temptare v.* 8 [*et*]II vi[ri]“ Mommsen *ap. CIL* III 10197, вероватно с правом, осим за број задње речи. Ако је крај реда био исписан, гласио је можда [*c(oloniae) e(iusdem)*]³²? 9 Има само Domaszewski.

Споменик врло вероватно није пренет из Басијана него је био подигнут у самоме Тителу који је представљао римско утврђење³³. То је истовремено најранији сигурно датован помен

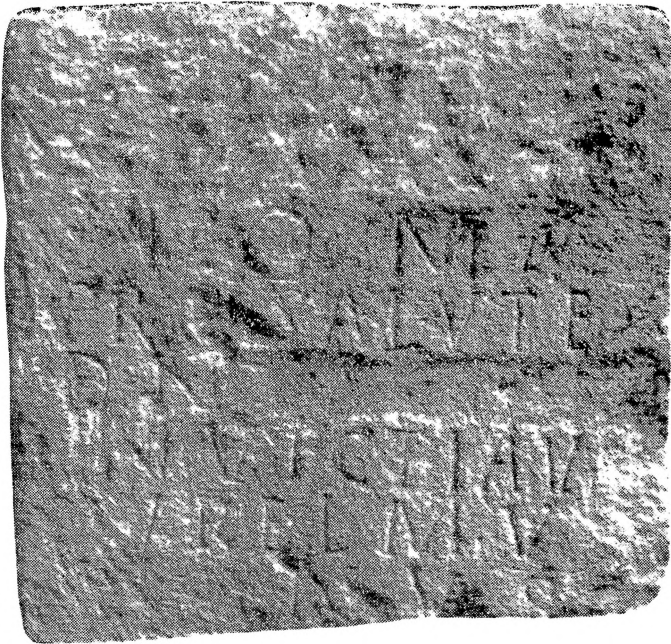
³⁰ В. W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1904, 608

³¹ За неке примере писања *El-* ум. *Ael-* в. *ThLL* I 964sq.

³² Уп. *pont(ifex) munit(ipii) eiusd(em)* у р. 3 крушедолског натписа.
³³ Уп. Душанић, *loc. cit.*, 94 и нап. 48sq. Оно се ипак није могло налазити са римске стране Дунава, јер је Дунав, према љубазном обавештењу проф. П. Стевановића, заузео на овом месту знатно раније свој данашњи ток.

колоније Басијана (р. 8): потиче из 212.—217., можда баш из 214. кад је Каракала, праћен мајком, ишао на Исток ради планираног рата и успут прошао Панонијом³⁴ (уп. р. 2: *pro salute et reditu*). Овом приликом се задржао у провинцији до краја августа или нешто дуже и можда је прошао басијанском територијом подаривши муниципију ранг колоније³⁵. Није искључено да је посетио и само утврђење код Титела, контролишући лимес као и његов отац 202. године³⁶. 6—8 Ако су гентилициј и когномен дедиканта, засад јединог познатог дуумвира колоније Басијана, добро прочитани могао је бити пореклом Оријенталац³⁷ али и урођеник³⁸.

5. (сл. 4) Вотивна ара од сивог кречњака заравњеног горњег профилисаног дела и одсеченог доњег; одостраг заобљена и преудешена да служи као капител средњовековног стуба.

Сл. 4 — Fig. 4

³⁴ Herod. IV 7, 3—5 и 8, 1; уп. Dio LXXVII 18, 2. О посети J. Fitz, *Il soggiorno di Caracalla in Pannonia nel 214, Accad. d'Ungheria in Roma, Quaderni di documentazione* 2 (1961) 5sqq.; Mócsy, *RE Suppl.* IX (1962) 563sq.

³⁵ Уп. Душанић, *loc. cit.*, 91.

³⁶ В. Mócsy, *RE Suppl.* IX (1962) 564.

³⁷ Узимајући да когномен Surus значи Сирац. На једном натпису из Басијана (*CIL* III 3223 уп. р. 2277) спомињу се покојник Iul. Aelius, дупликарије панонске флоте, његова жена Statoria Sura са сином и њихов пријатељ Aemil. Carus. Судећи по гентилицијима Iulius, Statoria и Aemilius (уп. L. Barkóczi, *Ethnische Zusammensetzung der pannonischen Bevölkerung am Ende des II. und in der ersten Hälfte des III. Jahrhunderts, Acta ant. Ac. Sc. Hung.* 7 (1959) 170; Mócsy, *Bevölkerung* 159) и по когномену Aelius (= Aelias?, уп. Barkóczi, *The*

Вис. 0,47 м., шир. 0,50 м., деб. 0,25 м.

Прилично сачуван натпис (осим рр. 4—5 *in.* и р. 6), резан слабом словима вис. 5—4 см.

Нађена у Тителу код куће инж. Најера нешто пре 1954., откад је у Војвођанском музеју у Новом Саду, инв. бр. 6.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo)
pro salute
d(omi)ni n(ostri) [± 8]
[i]nvicti au[g(usti)]
 5 [A]urel(ius) Mu-
cianus.
 []

Необјављен. *Vidi.*

1 Бршљанов лист иза М. 3 *ex.* Брижљиво израдирано име или имена једног цара којег је задесила *damnatio memoriae*.

Облик слова и титула *invictus augustus* указују на средину или другу половину III века.

6. Фрагменат доњег дела профилисаног грађевинског натписа од кречњака, који је вероватно служио као греда на епистилу базилике коју помиње; окресан одостраг од 0,18 м. висине из статичких разлога на мању дебљину (Brunšmid).

Вис. 0,55 м. шир. 0,40 м., деб. 0,26 и 0,14 м.

Лепо сачуван натпис резан добрим словима вис. 5,3—7,9 см. (по фот.).

Нађен на лок. Градина у Новим Бановцима, од 1894. у Археолошком музеју у Загрбеу, инв. бр. 294.

[- - - M. Aur]eliu[s - - -]
 [- - -] Aug[ustus] piu[s - - -]
 [- - - ba]ssilicam [- - -]
 [- - - Ant]onin[ian - - -]
 5 [? pecunia] su]a.

[- - - a et Procl - - -]
 [- - -]
 [- - -] IXV - - -]
 [- - -] R - - -]
 [- - -]

Brunšmid, *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije I*, *VHAD* n. s. 1(1895) 174 бр. 1, са фот., одакле *Ann. ép.* 1901, бр. 222; *CIL* III 13358 (по препису Fröhlich-а и Brunšmida); Brunšmid, *Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu*, *VHAD* n. s. 9(1906/7) 154sq. бр. 294, са фот. *Non vidi.*

Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian, *Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 16 (1964) 304; Mócsy, *Bevölkerung* 163) у питању су Оријенталци, тим пре што је *classis Flavia Pannonica* уопште била, како изгледа, пуна људи са Истока. Стога би име *Sura* у том случају најпре значило Сиркиња.

³⁸ Име *Surus* је било такође раширено код балканског, илирског становништва: Н. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, 108sq.; Mayer, *op. cit.*, I, 326; Mócsy, *Bevölkerung* 129; уп. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, 470.

Од р. 4 видљиви су трагови још пет редова, израђених и замењених редовима 4 и 5, односно неисписаном површином (рр. 6—8). Brunšmid, *Bilješke*, сматра без разлога да су избрисани натписи и рр. 1—3 знатно старији (из времена Антонина Пија) од садашњих рр. 4—5 („valjda Karakalino doba“). Радирани редови, међутим, нису морали имати везе са рр. 1—3 и могли су припадати натпису друге врсте, потпуно брисаном испод рр. 1-3 (утолико пре што су радирана слова р. 4 нешто мања од оних у рр. 1—3), а исто тако и чинити део, накнадно замењен или друкчије распоређен на камену, целог сачуваног натписа. Првобитна ширина натписног поља лево и десно од одломка не да се тачно одредити, па стога није могућа даља реконструкција, али с обзиром да р. 5, који је свакако био краћи од осталих и стајао симетрично према њима, дели од десног краја фрагмента бар осам словних места за рр. 1—3, укупна дужина редова 1—3 износила је преко 20 словних места, рачунајући с минималним садржајем р. 5 од два слова. 1—2 *au* (р. 2) у лигатури. [*Imp(erator) Caes(ar) T(itus) Ae]liu[s Hadrianus Antoninus] Aug(ustus)Piu[s . . .]*, Бруншмид, *Bilješke*, претпостављајући неосновано да је р. 5 из доцнијег времена; [*Imp. Caesar][[M. Aure]liu[s An][toninus] Aug. Piu[s] Domaszewski*; [*? Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aure]lius |[Antoninus] Aug(ustus), piu[s]* Brunšmid, *Spomenici* (иако се задње S р. 1 на његовој фотографији не види) рачунајући да је фрагмент сасвим близак десној ивици натписа, што је мало вероватно. Како нема разлога да се сумња у истовременост рр. 1—2 и р. 5, владар поменути у рр. 1—2 јесте Каракала, али ни приближна реконструкција његових имена није могућа. Ако се узме у обзир да је на левој страни доста изгубљено, на шта указује околност да је царски атрибут у р. 5 вероватно припадао јединици чије се име налазило у р. 5 или рр. 4—5, треба рачунати можда и са филијацијом у р. 1 *in.*, каквим насловом инверсно смештеним у р. 2 *in.*³⁹ и бројевима императорских акламација односно конзулата у р. 3 *in.* 3—5 *am* (р. 3) у лигатури. АТЕПРОСL Brunšmid, *Spomenici* (за радирано у р. 4), додајући да је „posve sigurno samo prvo slovo“, али по фотографији није искључено ни, поред горњег, АНТЕПРОСL; „5. redak morao je imati samo par slova na sredini“ Brunšmid, *Spomenici* (такође о радираном). [*. . . ba]ssilicam [. . . [ant] [onin] [iana] . . .]* Brunšmid, *Bilješke*, нагађајући с правом да је у питању атрибут изведен од Каракалиног имена; [*felix b]assilicam|[ant]onin []|[] . a Domaszewski* (другом слову речи базилика на фот. нема трага), не помињући шта би скраћеница А из р. 5 (крај) значила; [*felix, p(ater) p(atriae) ba]ssilicam (sic!) | [Ant] onin [i/an] [a(m)?]* Brunšmid, *Spomenici*, предлажући неприхват-

³⁹ Напр. *dominus noster* као у V. Hoffiller-B. Saria, *Ant. Inschr. Jug. I*, 273 (Poetovio).

љиво везивање царског епитета за именицу базилика, чиме се оне могућује симетричан распоред редова и, укључивши р. 5, претпоставља испуштање финалног *-m*, мало вероватно с обзиром на време и званичан карактер текста. Готово је сигурно да је когномен [*Ant*]onin[*ian* . . .] припадао војном одреду [*per cohortem* . . . *Ant*]onin[*ianam*?]) који је за Каракалу градио базилику. Бруншмид, *Spomenici*, искључује такву могућност због погрешног уверења да „за то нема довољно мјеста“. Можда се радило о кохорти *I Thracum*, тада стационираној у Бургенама⁴⁰. Није вероватно да је било простора још и за какво лично име са назнаком звања, које би иначе спадало у сличан натпис. 6—8 „У 6. р. vide se на десном крају једна окомита hasta, један коси потез (као да је од X) и V. У 7. р. preostali су на средини камена јасни остаци slova R. 8. redak bio је већ близу данашњег краја завршен“. Бруншмид, *Spomenici*, о радираном.

Изградња базилике под Каракалом у Бургенама само је, изгледа, део живе грађевинске делатности на овом сектору лимеса у то време⁴¹. Она можда стоји у вези са Каракалином посетом од 214. и дизањем Басијана у степен колоније⁴². Ако је последња претпоставка исправна, код допуне pp. 1—3 треба евентуално рачунати са титулама *trib. pot. XVII, imp. III, cos. IV*. 3 Базилика, једина епиграфски посведочена у Панонији, показује да су Бургене биле прилично развијено место⁴³. Облик [*ba*]ssilica с геминатом добро је потврђен⁴⁴ и не представља графичку омашку⁴⁵ него одражава стварни изговор, уп. *App. Probi: basilica non bassilica*⁴⁶.

⁴⁰ Где се зна за остатке већег римског утврђења и где су налажене опеке са печатом *coh. I Thracum c. R.* (у више верзија: *CIL III 13395*; J. Szilágyi, *Inscriptiones tegularum panonicarum*, Budapest 1933, 93); уп. и оближњу ару коју је подигао војник истог одреда (Стара Пазова: *CIL III 15138*, 5). В. и К. Patsch, *Burganae*, *RE II* (1899) 1062; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin 1938, 190; A. Radnóti—L. Barkóczy, *The Distribution of Troops in Pannonia Inferior during the 2nd Century A. D.*, *Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 1 (1951) 215sq., 224; J. Fitz, *A Military History of Pannonia from the Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus*, *Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 14 (1962) 71sq.

⁴¹ О којој сведоче бројне опеке са жигом *coh. VII Breucorum Antoniniana* (вероватно су из истог времена и оне са *coh. II Asturum*) налажене у Сурдуку=Ритијуму и Новим Бановцима=Бургенама (Szilágyi, *op. cit.*, 89 бр. 33 (Т. XXIV) и 92 бр. 50sq. (Т. XXV); Brunšmid, *VHAD* n. s. 4—5 (1900/1) 168, са сл.; Szilágyi, *op. cit.*, 89 бр. 27 с), као и у Брестовим међама=? Новицијануму (Народни Музеј, Земун, инв. бр. 2673). Са почетка III века, судећи по облику слова, биће и списак из Белегиша (*CIL III 13359*=15138, 4) који по свој прилици чини део једног монументалног натписа са грађевине који су дигли војници.

⁴² Уп. Душанић, *loc. cit.*, 91.

⁴³ На шта указује већ Brunšmid, *VHAD* n. s. 9 (1906/7) 155.

⁴⁴ V. Münscher, *ThLL II* 1761.

⁴⁵ Како је мислио Brunšmid, *VHAD* n. s. 1 [1895] 174.

⁴⁶ Уп. и Mihaescu, *op. cit.*, 112 (тзв. наопака писања).

7. Вотивна профилисана ара од смеђег кречњака одбијеног горњег левог угла; горе необрађена.

Вис. 0,67 м., шир. 0,36 и 0,26 м., деб. 0,22 м.

Добро сачуван натпис, резан осредњим словима вис. 4,5—2 см.

Нађена у Земун Пољу, приликом дубоког орања у пролеће 1963. на имању ПИК „Срем“; сад у Народном музеју у Земуну.

[I(ovi)] o(ptimo) m(aximo)
 Aur(elius) Pro-
 pincus pri(nceps)
 co(ho)r(tis) pri(mae) Ca-
 5 mpanorum
 v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Необјављена⁴⁷. *Vidi*.

1 Ред је исписан на врху аре. 3 Дедикантово име би требало да се завршава *-pinquus*, без раширене вулгарне редукције *quii/cu*⁴⁸.

4 Испадање међувокалског *h* и сажимање двају *o* у речи *cohors* добро је документовано⁴⁹.

Налазиште натписа, где су такође откривени и бројни римски остаци (трагови архитектуре, посуђе, новац, пољопривредни алати, оружје, фрагменти стела), представљало је у антици једно веће насеље⁵⁰. Могућно је да је ту лежала станица *Altina*⁵¹ коју *Itinerarium Burdigalense* лоцира на 8 миља (око 12 км.) западно од Сингидунума. Наше је мишљење да име Алтина треба разумети као римску интерпретацију топонима *Idominium* посведоченог у *Tabula Peutingeriana* за *mutatio* на 9 миља (око 13,5 км.) западно од Таурунума и да треба прихватити Табулин број миља за њено одстојање од Таурунума као тачан⁵².

Место наласка натписа од интереса је за одређење логора кохорте *I Campanorum*. Она је била пребачена из Далмације у Панонију после 110 (не помиње се на Токодској дипломи, *CIL XVI* 164) и то вероватно убрзо, јер је вероватно њен трибун, *Flav. Saecularis*, дедикант једне аре из Баноштора (*CIL III* 10248, уп. *p.* 2277), постао по сведочанству натписа из Рима (*CIL VI* 3520 = *Dessau, ILS* 2731) заповедник але *I Flavia Gaetulorum*, деташиране на

⁴⁷ Веома сам захвалан Д. Димитријевић, кустосу Народног музеја у Земуну, за дозволу да публикујем овај натпис. О истоме споменику уп. њену белешку у *Rad Narodnog muzeja Zemun na istraživanju rimskog limesa u Sremu tokom 1965. godine, Arheol. pregled* 7 (1965) 155.

⁴⁸ О овој редукцији в. напр. Mihaescu, *op. cit.*, 99.

⁴⁹ Уп. *ib.*, 85.

⁵⁰ Два главна археолошка локалитета Земун Поља налазе се на земљишту (1) Института за сточарство и ПИК „Срем“ (отуд је и ова ара) и (2) економије „Соко Салаш“. Други је још неистражен, док су на првом 1963. вршена сондажна ископавања. Уп. D. Dimitrijević, *Zemun, Polje, Zemun — rimsko naselje i nekropola iz seobe naroda, Arheol. pregled* 5 (1963) 106sq. и *Arheol. pregled*. 7 (1965) 155sq.

⁵¹ Како је већ претпоставила D. Dimitrijević, *Arheol. pregled* 5 (1963) 108.

⁵² Замршеним питањима топографије бацијанске територије бавићемо се другом приликом.

Исток у време Трајановог Партског или, најдоцније, Хадријановог Јудејског рата⁵³. Како показује натпис из 212. који је у Сирмију подигао један кохортин ветеран, дајући јој атрибут *Antoniniana* (*CIL* III 3237), одред се задржао у провинцији и после војне реорганизације с краја II века и по свој прилици узео учешћа у каквом сукобу с варварима под Каракалом⁵⁴. Гарнизон кохорте I *Campanorum* се почео ближе убицирати откако су Radnóti и Barkóczy изнели претпоставку да прелазак под Антонином Пијем са ређања помоћних трупа у панонским дипломама према броју у њиховим именима на привидан неред значи уствари увођење географског редоследа (од севера ка југу, одвојено але од кохорти)⁵⁵. Пошто се *coh. I Campanorum voluntariorum c. R.* ту наводи претпоследња, морала је стационаирати на југу провинције, северније само од Бургена у које се са доста вероватноће смештала задња кохорта из спискова одговарајућих диплома, I *Thracum c. R.*⁵⁶ Потпуно сигурно и прецизно убицирање логора кохорте I *Campanorum* ипак није било могућно, јер овај део лимеса није довољно истражен нити обилује епиграфским епоменицима. Од више римских кастела са јужнопанонског Дунава, истраживачи су, руководећи се провенијенцијом поменуте аре трибуна Флавија Секулариса и општим распоредом осталих *auxilia*, одређивали кохорти Кампанаца Баноштор = Bononia/Malata или Сланкамен = Acumincum (Radnóti—Barkóczy⁵⁷ и Mócsy⁵⁸) односно само Баноштор (Fitz⁵⁹) и Сланкамен (Radnóti⁶⁰). По нашем мишљењу, треба је пре ставити у Сланкамен него у Баноштор. Чак иако су поменути L. Flavius T. f. Quir. Secularis, trib. coh. primae voluptariae (!) *Campanorum in Pannonia (!) Inferiore* са натписа из Рима и Flav. Saecularis, trib., са натписа из Баноштора, идентичне личности (што због честог гентила и не тако ретког когномена није поуздано), ипак други споменик по својој природи није морао бити дигнут у месту трибунове резиденције и стајао је можда у вези с каквим догађајем који је Секулариса задесио на путу (посвета је Нептуну!). Исто тако нису пресудни ни стратешки разлози које наводи Fitz, да је почетак чувеног друма Malata-Sirmium морао бити обезбеђен војном посадом и да је раздаљина Teuto-

⁵³ Уп. Radnóti—Barkóczy, *loc. cit.*, 215. Ови истраживачи, као и Mócsy (*RE Suppl.* IX (1962) 622), стога сматрају да је Трајан пребацио кохорту из Далмације у Панонију, док се Fitz (*loc. cit.*, 70) изјашњава за један доцнији датум, под Хадријаном.

⁵⁴ Уп. Fitz, *loc. cit.*, 70, који непотребно проширује на „упад под Севером или Каракалом“.

⁵⁵ Radnóti—Barkóczy, *loc. cit.*, 191sqq.

⁵⁶ Уп. горе, нап. 40.

⁵⁷ Radnóti—Barkóczy, *loc. cit.*, 214sqq.

⁵⁸ Mócsy, *RE Suppl.* IX (1962) 622.

⁵⁹ Fitz, *loc. cit.*, 69sq.; уп. id., *Die Militärdiplome der Auxiliartruppen aus Pannonia Inferior in der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts*, *Acta ant. Ac. Sc. Hung.* 7 (1959) 439.

⁶⁰ Radnóti, *Zur Dislokation der Auxiliartruppen in den Donauprovinzen, Limes—Studien*, Basel 1959, 135.

burgium-Acumincum сувише велика да би остала без иједног помоћног одреда, јер није искључено да је у Малати стационарала која друга јединица (напр. *coh. I Montanorum*) или чак само један део кохорте I *Campanorum*⁶¹. С друге стране, у корист Акуминкума говоре две опеке са жигом *coh. I Camp(anorum)* досад нађене у Акуминкуму⁶² и наш вотивни споменик који би такође указивао на источнији кастел.

Дедикантово звање је ретко код помоћних трупа и налази се само у *cohortes auxiliares equitatae* где *princeps* треба да означава најстаријег декуриона⁶³. Није вероватно, међутим, да је *coh. I Campanorum* била *equitata* јер овај атрибут јој не даје ниједан од њених бројних помена, међу којим има више са диплома⁶⁴. Лако је могуће да овде наслов *princeps* обележава положај *centurio princeps* (како се то и иначе некипут чинило, в. напр. *IGRR II 894*: κεν[τ]υρίων ὁ κα[ί] πρίνσιψ σπειράς Θρακῶν⁶⁵), утолико пре што у аугзилијарним кохортама које нису биле *equitatae*, какав је вероватно случај с кохортом Кампанаца, није постојала могућност мешања са (*decuriones*) *principes*.

Облик слова указује да натпис припада првој половини III века.

8. Предњи (широки) зид саркофага од белог мермера, оштећен десно; профилисано натписно поље оивичено с лева правоугаоном нишом која садржи рељефног генија прекрштених ногу, наслоњеног левицом на *pedum*, док је одговарајућа представа на десној страни пропала.

Вис. 1,00 м., шир. 1,58 м., деб. 0,18 м. (незнатно друкчије бројење даје Вулић).

Теже читљив, на десној страни уништен натпис, резан доста добрим словима вис. 5,5 см.

„Нађено у једном зиду касарне морнарице у Земуну“ (Вулић), додељено 1945. Музеју града Београда, инв. бр. 16. Од 1960. чува се у левој ниши Краљ-капије у београдској тврђави.

D(is) M(anibus)
G. Iul(ius) Serenus veter[±5]
sarcofagum conde[tivum?]

⁶¹ О сличним поделема и заједничком смештају различитих одреда в. Mócsy, *RE Suppl. IX* (1962) 652.

⁶² Прва: Szilágyi, *op. cit.*, 91 (Т. XXIV 46), друга, необјављена, откопана приликом систематских ископавања 1957. у Сланкамену, налази се у Народном Музеју у Земуну. Szilágyi је свој примерак, оштећен при крају, погрешно разумео: *coh. I Cant(abrorum)?*, што су Radnóti—Barkóczi (*loc. cit.*, 215 и нап. 284) поправили у *Camp(anorum)* а Fitz (*Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 14 (1962) 70 и нап. 329) у *Camp(anorum) Ant(oniniana)*, позивајући се на *CIL III 3237*. Очеvidно је, међутим, да су печати обеју опека исти.

⁶³ Уп. Н. Dessau ad *ILS 2595*; А. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonn 1908, 57; W. Ensslin, *Princeps*, *RE Suppl. VIII* (1956) 630.

⁶⁴ Уп. Wagner, *op. cit.*, 114sqq.

⁶⁵ Уп. Domaszewski, *op. cit.*, 56.

*vi(v)us posuit ann(is) LXXX me[nsi]-
5 bus (* * *) Iul(ias) Heracliam et S[ere?]-
nillam filias et Aurel(iam) Reg[am?]
uxorem.*

Вулић, *Антички споменици наше земље*, Споменик 75 (1933) 31 бр. 86, са фот. (уп. стр. 83). *Vidi.*

Дужина редова је установљена према поуздано допуњеном р. 4 и симетрично урезаном р. 7. 2 *ex.* VETE . . . Вулић у мајускулној транскрипцији, *vet(eranus) l[eg(ionis)] III F(laviae) F(elicis)]* у разрешењу. Друго читање, и иначе сасвим непоуздано у допуњеном делу, не може бити тачно јер су остаци E и R несумњиви. Ако је име одреда у којем је Серен служио било наведено, то је можда *classis Flavia Pannonica*, чија се важна база налазила у Таурунуму⁶⁶. 3 *ex. de* у лигатури. CONDI . . . Вулић у мајускулној транскрипцији, *cond[idi] sibi]* у разрешењу, што је предуго и плеонастично због *posuit* у р. 4. 4 Задња десетица је приметно мања, можда је накнадно додата; траг последњег слова (e) сигуран је, иако га Вулић не наводи. 5 „има празног места иза *bus* за број месеци, али се не види ни трага од њега“ Вулић; простор је међутим веома оштећен, можда још од времена урезивања натписа. *-bus . . . Iul(iam) Heracliam et S[abi]* — Вулић у разрешењу („или *Iul(ias)*“ Вулић, стр. 83, што је правилније) али је други когномен пре изведен од очевог. 6 *ex. Reg[inam]* или слично] Вулић у разрешењу, с напоменом да због недовољног простора треба рачунати с којом лигатуром у изгубљеном делу. Горња рестаурација боље одговара претпостављеној дужини реда.

Упркос ликовној сличности, представа овог надгробног генија нема суштинске везе с Атисом (како се то неки пут претпоставља) и јавља се веома често на надгробним споменицима других крајева⁶⁷. 2 Гентилно име покојника, с обзиром да цареви јулијевске династије нису вршили расподелу грађанског права у источном Срему, показује да је у питању странац. Имајући у виду оријентално порекло већине панонских Јулија уопште⁶⁸ и неких базијанских посебно⁶⁹, није искључено да је Серен био с Истока. 3 Придев *conditivus*, са значењем „гробни“, већ је посведочен (уп. Bücheler, *CLE* 1563,9 „Caesarianae aetatis“: *condi-*

⁶⁶ Како сведоче: белешка *classis* уз име Таурунума у *Itin. Ant.* (131, 6), опеке са жигом *Cl(assis) F(lavia) P(annonica)* налажене у Земуну (Szilágyi, *op. cit.*, 84 и D. Dimitrijević, *Nekoliko podataka o rimskom limesu u Istočnom Sreму, Limes u Jugoslaviji* I, Beograd 1961, 96) и натпис Јулија Келера, скрибе ове флоте, исте провинијенције (A. et J. Šašel, *op. cit.*, 99sq. бр. 278). Уп. Fitz, *Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 14 (1962) 72.

⁶⁷ О педуму као симболу смрти в. напр. L. Robert, *Index commenté des noms de personnes*, ар. N. Firatli, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine*, Paris 1964, 162sq.

⁶⁸ Уп. Barkóczi, *Acta ant. Ac. Sc. Hung.* 7 (1959) 171.

⁶⁹ В. напр. горе, нап. 37.

tivom cubiculum)⁷⁰. Претпостављени прелаз ненаглашеног *i*е⁷¹, као и губитак интервокалног *v* у р. 4⁷², представљају добро познате вулгарнолатинске појаве. 4 Вулић, стр. 83, с правом напомиње да је у питању и иначе чест случај да се споменик диже за живота, у време кад је подизалац имао толико и толико година. 5—7 Акузативи вероватно не одражавају замену номинатива акузативом карактеристичну за синтаксу народног говора⁷³ него стоје због случајно изостављеног (можда првобитно исписаног бојом у лакуни р. 5 ?) или (хиперкласички) подразумеваеног *per*⁷⁴. Допуњено име Rega је досад посведочено само у околини Емоне⁷⁵ и вероватно је илирског порекла⁷⁶. Ако је његов носилац са овог натписа домороткиња, имамо једно од ретких сведочанстава с базијанског подручја о родбинским везама између дошљака и домаћег света.

9. Профилисана вотивна ара оштећена при дну; на врху „једноставан листовни орнамент“ (Brunšmid).

Вис. 0,64 м., шир. 0,45 и 0,35 м., деб. 0,30 и 0,27 м. (Brunšmid).

„Napis . . . nije najbolje sačuvan, a mjestimice kao da ni prvobitno nije bio dobro zabilježen“ Brunšmid.

Нађена на гробљу у Шимановцима. Пропала.

. I . O . M .
 AEL . CEL
 SINVS . MI
 Ĭ . LEG . II . AD
 5 IV . T . Q . VES
 VSL

Brunšmid, *VHAD* n. s. 4—5 (1900/1) 152 sq., одакле *CIL* III 15133.

2 Друго Е је неправилно. 3 Прво слово је неправилно. 4—6 Два последња слова р. 5 непотпуно су урезана; задње слово р. 5 у *CIL* је репродуковано као Г, можда штампарском грешком. *mi|l(es) leg(ionis) II adiut(ricis) . . . v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)* Brunšmid, *CIL* као горе; *mil. leg. II adiut. q. vet.* Barkóczy⁷⁷, с грешно издвојеним *q* и замењеним *t* уместо *s*.

⁷⁰ Уп. *ThLL* IV 146.

⁷¹ Mihaescu, *op. cit.*, 64sqq.

⁷² *Ib.*, 91sq.

⁷³ Уп. напр. D. Norberg, *Syntaktische Forschungen auf dem Gebiete des Spätlateins und des frühen Mittellateins*, Uppsala 1943, 83sq., *Beiträge zum spätlateinischen Syntax*, Uppsala 1944, 44sq.

⁷⁴ Уп. напр. Skok, *op. cit.*, 62 и *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Старица³ 1 (1922) 138.

⁷⁵ Mócsy, *Bevölkerung* 187.

⁷⁶ Krahe, *op. cit.*, 98.

⁷⁷ Barkóczy, *Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 16 (1964) 352 бр. 167/1.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) | Ael(ius) Cel|sinus mi|l(es) leg(ionis)
II Ad|iu(t)ricis) qu(a)es(tionarius) | v(otum) s(o)l(vit) l(ibens) [m(erito)].

Интерпункција у р. 5 је неправилна, у складу са погрешним облицима неких слова истог натписа. 2—5 Чињеница да је дедикант био, према нашој допуни, *miles quaestionarius*⁷⁸, показује да је вероватно служио у Аквинкуму где се свакако са главнином легије налазио и њен суд и да је прошао овим крајем због службеног или приватног посла. Међутим, има и других индиција да је на базијанском региону стационарао један одред легије *II Adiutrix*: надгробни споменик подигнут сину Аурелија Јануарија, легијиног трибуна (*CIL* III 10208), и опека са жигом *LEG II AD*⁷⁹ из Басијана, ара Аурелија Супера, ветерана исте легије, из околине Старе Пазове⁸⁰, и податак са једног кенотафа нађеног близу Коњица, који родитељи посвећују *filio pientissimo Pinnio, militi legionis secundes (!)* (тј. *Adiutricis*, по издавачима) *defuncto Bassianis*⁸¹. Док остале наведене индиције не морају сведочити о трајнијем боравку веће групе припадника легије на овом подручју, чињеница да је у Басијанама умро један њен активни, обичан војник, готово поуздано указује у том правцу⁸². Предлог Ritterling-а да се Пинијев и Јануаријев споменик датују сразмерно врло позно, у крај III века, и узму као доказ да је тад источни Срем бранио један легијин деташман⁸³, није хронолошки уверљив. Изнети помени легије и њених војника припадају ранијем времену⁸⁴, те се мора рачунати — имајући и виду одговарајуће епиграфске потврде из Сирмија⁸⁵ — да су у Срему од

⁷⁸ О звању в. R. Cagnat, *Quaestionarius, Dict. des ant.* IV 797; A. Passerini, *Diz. ep.* IV (1949) 604.

⁷⁹ *CIL* III 10660a.

⁸⁰ М. Мирковић, *Прилог историји римске провинције Доња Панонија почетком III века н. е.*, Зборник Фил. фак. у Београду VII 1 (1963) 113sq.

⁸¹ *CIL* III 8489=12799; K. Patsch, *Bericht über eine Reise in Bosnien, AEM* 16 (1893) 84; A. Dobó, *Inscriptiones ad res Pannonicas pertinentes, extra provinciae fines repertae*², Budapest 1940, бр. 458. Податак Птолемеја (II 15, 3) Ἀχοῦνικον-λεγιών који су Mommsen и више научника за њим сматрали тачним и везивали за *leg. II Adiutrix*, не спада у ову групу сведочанстава јер га треба поправити у Ἀχοῦνικον-λεγιών, како се већ одавно предлагало (уп. на последњем месту G. Alföldy, *Die Truppenverteilung der Donaulegionen am Ende des I. Jahrhunderts, Acta arch. Ac. Sc. Hung.* 11 (1959) 120 и нап. 47).

⁸² Уп. коментар Patsch-а, *loc. cit.*, 84: „Wie es zu den bekannten oder angenommenen Quartieren passt dass ein Soldat derselben (тј. легије *II Adiutrix*) in der zweiten Hälfte des zweiten Jahrhunderts oder zu Anfang des dritten — dieser Zeit wird eben die Inschrift angehören — in Bassiana starb, soll hier nicht weiter untersucht werden“. Већ је I. Boynychich, *Slavoniai leletek, Arch. közlemenyek* 12 (1878) 22, предлагао са резервом да се због Јануаријевог споменика тражи логор легије у овом делу Срема.

⁸³ E. Ritterling, *Legio, RE* XII (1924) 1448 и 1451.

⁸⁴ Напр. 2/3. веку (Пинијев натпис, уп. горе, нап. 82, који — због илирских имена поменутих у њему — пре нагиње старијој него млађој могућности) одн. 207. години (Суперов натпис, датован конзулима).

⁸⁵ Уп. М. Мирковић, *Два нова најпивија уривадника легије II Adiutrix, Жива Антика* 11 (1962) 321sq.

I века надаље стационарали извесни одреди легије *II Adiutrix* намењени заштити овог дела провинције. Њихов логор, судећи по Јануаријевом и, нарочито, Пинијевом натпису налазио се вероватно у самим Басијанама, по свој прилици у кастелу код Добринаца чије димензије нису безначајне⁸⁶. Уколико се претпостави, како и Ritterling чини, да је (ангустиклавни) трибун Аурелије Јануарије био заповедник тог детаשמана, његова бројност је могла бити знатна, јер су обично једну вексилацију, која по правилу није садржала више од 1.000 легионара, водили центуриони⁸⁷.

Није искључена, али ни примамљива — због релативне раширености гентила и когномена — идентификација нашег дедиканта са Титом Елијем Целзином, сином Тита Елија Целза, који је 164. посветио у Аквинкуму један вотивни споменик Јупитеру (Dessau, *ILS* 363). У случају да се заиста ради о истој личности, наша ара припада другој половини II века, а њен подизалац је вероватно Ерависк⁸⁸.

Београд.

С. Душанић.

SUMMARY

S. Dušanić: SOME NEW AND REVISED ROMAN INSCRIPTIONS FROM THE EASTERN SREM

A great part of Srem was covered by the territory of Bassianae which, it seems, shared the frontier of Pannonia Inferior in the north, east and south, while on the west was contiguous with the territory of Sirmium along the line that ran between Popovo and Krušedol (cf. Dušanić, *Živa Antika* 15 (1965) 107) south, leaving Petrovci (= Bassianae) on the east and Jarak (the finding-place of the second century inscription mentioning a *decurio* of the *colonia* (Sirmium): *CIL* III 3242) on the west. From this area more than 70 Roman inscriptions are known, some of which remained inedited or misread. The more interesting of these are dealt with here (the results of the revision are introduced into the texts, the previous readings can be seen from the *apparatus*):

1. (fig. 1) *CIL* III 10214. The relief probably illustrates the death of Clytaemestra. The upper part of the text was metrical, with a developed expression of the well-known idea *quaerere cessavi numquam nec perdere desi* || *mors intervenit, nunc ab utroque vaco*. On the letter-forms and the style of its execution, the monument should be dated to the end of the first, or the beginning of the second, century, in spite of the high price stated in l. 3.

2. (fig. 2) *CIL* III 15134. The Ulpii Silvanus et Capito were the *principes* of the *civitas Scordischorum* (the Amantini being included in the Flavian *colonia Sirmium*). The inscription derives from the reign of Trajan or the early one of Hadrian, since the *civitas* was transformed during the latter into the *municipium Bassianae* (Dušanić, l. c., 106 sq.). The fact that the two *principes* became citizens as late as Trajan's times and P. Ael. Dasius, the dignitary of the *muni-*

⁸⁶ S. Ljubić, *Arheološki izkapanja na Petrovačkoj gradini u Srijemu, gdje tobož starorimska Bassianis*, *VHAD* 5 (1883) 65sqq.

⁸⁷ Уп. А. Neumann, *Vexillatio*, *RE* VIII A (1958) 2444.

⁸⁸ Mócsy, *Bevölkerung* 252 бр. 186/2.

cipium Bassianae, as late as those of Hadrian (Dušanić, 1. c.), proves that the citizenship used to be granted in the South-east Pannonia during the first and the early second century only to a limited number of persons.

3. (fig. 3) Inedited, found at Krčedin. A fragmentary tile containing probably a sketch for a metrical epitaph.

4. *CIL* III 6470, 4 = 10197. Erected (at Titel, which was a Roman *castrum*, not transferred from Bassianae) probably during Caracalla's Pannonian stay of 214; on the same occasion the emperor could have visited this part of the province and elevated Bassianae to the rank of a colony.

5. (fig. 4) Inedited, found at Titel. A dedication *pro salute* of an emperor the name of whom was erased, probably due to the *damnatio memoriae*. The middle or the second half of the third century (*invictus augustus*).

6. *CIL* III 13358. An architectural inscription which attests that under Caracalla (11.1 and 4) a *basilica* was erected in Burgenae, probably on the part of an auxiliary unit (1.4: *Antoninian-*), possibly the *coh. I Thracum c. R.* This was only a detail of the building activity which can be traced in our corner of the province during Caracalla's reign (cf. the bricks of the *cohors VII Breucorum Antoniniana* discovered in Surduk = Rittium, Novi Banovci = Burgenae, Brestove Mede = ? Novicianum). The width of the inscription, underestimated by Brunšmid and Domaszewski, must have been considerable judging e. g. by the obviously symmetrical position of 1.5.

7. Inedited, found at Zemun Polje (? = *mutatio Altina*). This altar, *i. a.*, confirms that the *cohors I Campanorum* garrisoned the most south-eastern part of Pannonia. The unit has to be located in Acumincum rather than in Malata, not only because this inscription favours a nearer provenance of its dedicator but especially because two bricks of the *coh. I Camp(anorum)* were unearthed in Acumincum. The *cohors* not being attested as *equitata*, the rank of Aur. Propincus should be most probably understood as *centurio princeps* (cf. *IGRR* II 894). The lettering indicates the first half of the third century.

8. Vulić, *Spomenik* 75 (1933) 31 no. 86, found at Zemun = Taurunum. The sarcophagus of an immigrant, presumably Oriental. If our restoration of his wife's cognomen (probably Illyrian) is correct, it could attest a comparatively rare family connection between the immigrants and the natives of this territory.

9. *CIL* III 15133. Ael. Celsinus, *mil(es) qu(a)es(tionarius)* (1.5) of the *legio II Adiutrix*, had his permanent official post obviously in Aquincum and visited the South of the province to all appearance on a special occasion, but there exist indications (cf. especially *CIL* III 8489 = 12799 = Dobó, *IRP* 458) that a detachment of the legion served in 1st—3rd centuries in Srem, probably in Bassianae (the fort of Dobrinč?). An identification of the dedicator with the person cited in *ILS* 363 (Aquincum) does not seem very plausible.